

Geweten

L. Polman*

Het is zowat een halve eeuw geleden, maar het experiment van professor Stanley Milgram van Yale University in New Haven, Connecticut, baart de mensheid nog steeds zorgen. Ook u heeft ervan versteld gestaan, dat kan niet anders.

Milgram wilde weten wat sterker is: de menselijke neiging om te gehoorzamen aan autoriteiten of het menselijke geweten. Van alle morele principes was 'gij zult een onschuldig, hulpeloos medemens niet opzettelijk pijn doen' volgens de professor het meest universeel geaccepteerd. Dus precies dát liet hij zijn proefpersonen doen. In een laboratorium maakte hij twee mensen die elkaar niet kenden wijs dat hij ze nodig had voor onderzoek naar het effect van straf op leervermogen. De proefpersoon die hij aanwees als de 'leerling' in het experiment werd in een stoel vastgebonden en kreeg een elektrode op zijn pols geplakt. De 'leraar' van de twee nam hij mee naar een zijkamer. Bij ieder fout antwoord van de leerling gaf de professor, gehuld in een witte jas, de leraar orders om een knop in te drukken en zo een stroomstoot uit te delen. Het voltage ging steeds met 15 omhoog, tot 450 volt. De leraar wist niet dat de leerling die hij pijnigde in werkelijkheid een acteur was. Diens steeds hartverscheurender pijnkreten klonken meer dan echt.

Milgram herhaalde het experiment veertig keer met veertig verschillende 'leraren', mannen en vrouwen uit alle lagen van de samenleving. Vijfentwintig van de veertig bleken bereid door te gaan tot en met 450 volt. Dat is 62,5 procent. Maar de score kelderde naar 20 procent toen de man in de witte jas niet meer te zien, maar alleen te horen was. Zonder directe supervisie bleken de leraren stiekem op lagere voltageknoppen te drukken.

Conclusie van Milgram: een substantieel deel van de mensen doet wat hen wordt opgedragen, ook het immoreelste, als ze de orders maar krijgen van een autoriteit, of iemand die dat lijkt te zijn. En de autoriteit moet ons op de vingers kijken.

In oorlogen leveren autoriteiten de ultieme strijd tegen het menselijk geweten, want dan moeten ze mensen bereid zien te vinden om nog een stap verder te gaan dan pijn toebrengen. Ze moeten mensen zover krijgen dat ze op bevel doden. Mede door Milgram is duidelijk dat als hij zeker wil weten dat zijn bevelen opgevolgd worden, een commandant persoonlijk aanwezig moet zijn. Anders gaan militairen er, net als gewone mensen, 'per ongeluk expres' naast mikken. In onderzochte incidenten in de Tweede Wereldoorlog schoot bijna 100 procent van de soldaten gericht op commando van een bevelvoerder die naast ze stond en maar 20 procent als de bevelvoerder een andere kant opkeek. Dan werden soldaten plotseling gewetensbezwaarden.

De conclusie die we uit dit alles kunnen trekken over de aard van de mens stelt me gerust: we zijn van nature niet tot moord en doodslag geneigd. Om ons geweten te kunnen uitschakelen en te doden, moeten we speciaal getraind en geconditioneerd worden en onder directe supervisie staan. En ons moet dan ook nog verzekerd worden dat de oorlog heilig, of op z'n minst 'tegen het kwaad' gericht is. En van de vijand moet het liefst een 'het' gemaakt zijn. We vechten immers gemakkelijker tegen 'moffen', 'joden', 'spleetogen', 'zandnegers', 'ploppers' of 'plofarabieren' dan tegen mensen. Als het gaat om 'alleen maar' pijn doen zijn we eenvoudiger te paaien, weten we dankzij Milgram. De leraren in zijn experiment pijnigden de student voor een beloofde dagvergoeding van vier dollar. Plus vijftig cent voor een buskaartje. ■

* Mw. L. Polman is freelance journalist en auteur van onder meer *De Crisiskaravaan*.
Achter de schermen van de noodhulpindustrie.